

ІВАН ФРАНКО – ПИСЬМЕННИК ТА ЕКОНОМІСТ

© Романів Є., 2008

Проаналізовано наукові праці Івана Франка з економіки, фінансів, банків, бюджету. Подано їх зміст і можливість застосування окремих висновків на сучасному етапі розвитку суспільства.

Scientific works of Iv. Franko concerning economy, finance, banks and budget have been analyzed. The author examined their content and the possibility of application of some statements in the current stage of the development of society.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Великий письменник, титан праці, організатор і натхненник прогресивних сил української суспільності XIX – початку XX століття Іван Франко постійно привертає увагу до себе усе нових і нових шанувальників його величезної спадщини. Адже його розум – розум геніального вченого – обіймав чи не усі галузі знання своєї епохи.

Такі величні постаті, як Іван Франко, пережили свій час і кожного разу, перечитуючи його праці, відчуваєш їх по-своєму і усвідомлюєш потужність громади думок, проблем, що там закладені. Одночасно знаходиш і шляхи їх вирішення, не тільки в епоху творчості великого Каменяра, але і в сучасності нинішньої спільноти.

Видатні сучасники – Максим Рильський, Дмитро Павличко, – вивчаючи геніальну спадщину Івана Франка, висловлюють подив його титанічної діяльності в усіх царинах культури і громадського життя.

Наукові праці і художні твори Івана Франка відомі людям усіх континентів. Вони перекладені більш як на сто мов світу. Вивчення цієї величезної спадщини неперевершеного майстра поетичного слова і прозових жанрів наводить на думку щодо надзвичайних знань Великим Каменярем соціологічних, філософських, політологічних наук. Ці знання правдиво прив'язують героїв художніх творів до тодішнього життя, ставлять проблеми і думки з їх вирішення.

На особливу увагу заслуговують наукові праці, які безпосередньо торкаються економічної теорії і практики. Значна частина цих наукових досліджень доволі чітко описує існуючу на той час проблему із посиланням на чинне законодавство Галичини, Польщі, Австро-Угорщини та інших територій чи країн.

Цілі статті – здійснити аналіз поставлених принципів, сформульованих визначним мислителем в окремих конкретних працях.

Основний матеріал дослідження. Михайло Грушевський під час аналізу творчої спадщини Івана Франка писав: „Різносторонність його інтересів, потягів і тем роботи була надзвичайна, і не було такої сфери, де його не тягло б примножити свою працю. Він не гордував ніякою працею, коли вона в його концепції десь зв'язувалась з загальнішими проблемами економічного, культурного чи політичного піднесення українського народу”.

Економічні праці Івана Франка увійшли до двох книг 44-го тому зібрання творів письменника у п'ятдесяти томах. Зокрема, до першої книги названого тому увійшло понад 80 праць, які написані у 1878–1887 рр., а відповідно до другої книги за 1888–1907 рр.

Чимало своїх статей І. Франко публікував в періодичних виданнях без підпису. Вони висвітлюють різні аспекти економічного життя на підставі детального аналізу конкретних доповідей і матеріалів міністерства фінансів, статистики, державного бюджету і конкретних територій.

Звернімо увагу на назви окремих статей: „Сила податкова Галичини”, „Що коштують наші школи? (як друга частина статті під попередньою назвою)”, „П'ять літ нашої господарки Крайової”, „Фінансове положення Галичини”, що відповідають їх змісту. У них зроблено економічний аналіз спеціаліста, що знає справу детально і економічні висновки та думки якого заслуговують на вивчення і сьогодні.

Продовжуючи розгляд статей із другої книги 44-го тому збірника праць: „Бюджетний кошторис пана Вишнеградського”, „Злидні Галичини в цифрах”, „Спір о дефіцит”, „Крайовий бюджет”, доходимо до підтвердження попереднього висновку щодо аналітичного змісту названих статей і захисту найбільш знедолених верств населення Галичини як краю.

Особливу увагу привертають економічні думки І. Франка у працях з фінансів, бюджету, банківництва, лихварства, фіскальної політики. Тут слід згадати, що ще в студентські роки І. Франко опановував надбання тогочасної економічної науки, коли мав намір написати підручник з основ суспільної економії.

Тому не дивно, що І. Франко, розглядаючи бюджет Галичини на 1883 рік, переконливо доводив, яку мізерну частину доходів Австро-Угорської монархії (лише 9,6 %) він становить. Адже питома вага населення Галичини у монархії становить майже 27 %, а території – більше як 26 %. А порівнюючи розвинуту промисловість і сільське господарство Чехії на прикладі мізерного „...процента податків...”, що стягується до бюджету Галичини, доводить не тільки промислову недорозвинутість краю, але й сільськогосподарську, і загалом підтверджує народну бідність. У той самий час дохід від продажу „арештанського промислу” в Галичині давав більше ніж 21 % того самого доходу у цілій Австро-Угорській державі. Це також свідчить і про надзвичайну репресивність податкового режиму у Галичині.

Розглядаючи другу частину бюджету – видаткову, учений у статті „Що коштують наші школи?” доводить, що на фінансування шкіл передбачено лише 11,4 % від бюджету Австрійської монархії (нагадаємо, що населення і територія краю становлять більш як четверту її частину).

Такий же порівняльний підхід Івана Франка і до аналізу витрат бюджету на утримання вищої школи (Львівського і Чернівецького університетів) та гімназійної науки із розрахунку на одного мешканця (Сілезія – 377 крейцерів, Галичина – 14, а Буковина лише 11 крейцерів)¹.

Вартий уваги і висновок І. Франка про те, що держава у затратах на народні потреби „...есть для нашего края мачухою, що старається, де тільки можна, дати нам якнайменше з очевидною і необрахованою шкодою для нашего культурного розвою”².

Контрольний, або аудиторський аналіз був у вченого-економіста І. Франка і при визначенні продуктивних і непродуктивних видатків за постатейного аналізу бюджету краю за 1876–1880 рр. Зокрема, різко критикується невиправдане збільшення витрат на утримання бюрократичного апарату, видачі у 1880 році 26405 ринських на витрати з нагоди візиту цісаря і „...всякі інші видатки, котрі не повертаються на потреби економічні, наукові, санітарні і просвітні”³.

Незважаючи на твердження „офіційної Австро-Угорської держави”, що Галичина „все йде до ліпшого”, І. Франко вважав навпаки, що вона „...прямим і скорим кроком йде до банкрутства”.

Детально знаючи свій край, І. Франко серйозно аналізував і критикував малі бюджетні асигнування на розвиток сільського господарства, аргументуючи такий підхід захистом інтересів простих трударів. „Посилаючись на власні публікації про економічне становище селянства Галичини, І. Франко заявив, що не хоче нікому докоряти у неправдивості чи недобросовісності”.

¹ Франко І. *Зібрання творів у 50 т. – Т.44, Кн.1. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 139.*

² Там само. – С. 150.

³ Там само. – С. 222.

У гострокритичних статтях цього ж періоду своєї творчості: „Соціалізм і соціал-демократизм”, 1897; „А. Фаресов. Народники і марксисты. С. Петербург, 1899”, 1899; „До історії соціалістичного руху” 1904 р. – Іван Франко одним із перших в українській інтелектуальній історії діагностував антигуманну сутність та передбачив згубні політичні наслідки марксизму і соціал-демократизму.

У подальших своїх працях „Поза межами можливого”, 1900; „Одвертий лист до гал(ицької) української молодіж”, 1905 р. Франко уже чітко сформулював ідеал національної самостійности.

У листі до Агатангела Кримського від 8 серпня 1898 року Іван Франко констатує:

„Майже всі мої писання пливають з особистих імпульсів, з чуття далеко більше, як з резонів, усі вони, особливо моя белетристика, напоєні, так сказати, кров'ю мого серця, моїми особистими враженнями і інтересами, усі вони... у певній мірі... є частки моєї біографії”.

І далі у письмовому зверненні до цього ж автора Франко згадує: „Ти мріяв, щоб Україна була вільною, щоб вона не знала більше ніякого гніту, нічийого визиску і панування. Це все сталося. Мрії твої збулися, Україна є вільною. Возстани, чесная голово, і подивись!”.

Признання геніальної творчості Івана Франка було на досить високому суспільному рівні як при його житті, так і в подальшому. Варто згадати події щодо урочистого відзначення творчих здобутків Франка з нагоди його 25-річної творчої діяльності у 1898 році і 40-річної – у 1913 році.

Зокрема, у промові на 25-літньому ювілеї творчої діяльності Іван Франко говорив: „Головну вагу клав я завсіди на здобування загальнолюдських справ, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права. І сам я в усій своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком”.

Іван Франко жадібно прагнув „обняти цілий круг людських інтересів”, аби „не лишитися чужим у жаднім таким питанні, що складається на зміст людського життя”, а отже, „бути чоловіком” – „не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком” – і став-таки цілим чоловіком, універсалістом формату ренесансних титанів, пророком і проводирем – українським Леонардо та українським Мойсеєм.

Симон Петлюра ще при Франковому житті написав у 1913 році працю „І. Франко – поет національної честі”, в якій є такі слова: „Поет формував „совість” народну, поет з „рабів” творив „народ”. В них найбільш влучно схарактеризовано основну історичну заслугу Франка як громадянина і суспільного діяча”. І далі: „Після Шевченка долю поета-проводиря національного ідеалу українського народу перейняв Іван Франко і це високе покликання гідно і з честю виконав”.

Не можна обійти вислови академіка О. Білецького у статті „Світове значення Івана Франка”, написаній з нагоди 100-літнього ювілею письменника у 1956 році: „...Для багатьох народів Європи та інших країн світу ім'я Франка в ювілейний рік прозвучить вперше. Чи можна говорити за такого становища про світове значення І. Франка?

Можна. Об'єктивне значення письменника не збігається... із фактом його слави. Твори І. Франка ще тільки будуть перекладені на багато іноземних мов...” [1].

А вже через 30 років у Львові було проведено Міжнародний симпозіум ЮНЕСКО „Іван Франко і світова культура” та видано до цього наукового форуму Зібрання творів у 50-ти томах. Цим було визнано у світовому масштабі не тільки письменника універсального діапазону (поета, прозаїка, драматурга, перекладача, публіциста, літературного критика), але й етнографа, економіста, соціолога, філософа, політика і громадського діяча. Й головне, як пише упорядник та редактор Михайло Шалата у своїй праці „Світова великість поета” в 2004 році, усюди чувся вільно, як риба у воді, – сьогоднішньому професійному економістові, приміром, не просто полемізувати з Франком [2].

„Подивляє різнобічний характер дару, інтересів, культури, наукової та громадської діяльності великого сина українського народу, – говорив про І. Франка на згаданому симпозіумі ЮНЕСКО болгарський академік П. Динєков. – Я особливо захоплений рідкісним поєднанням у ньому

письменника з ученим. Людина науки і людина мистецтва не заступають одне одного, а рівноцінно розвиваються”⁴.

Феномен Івана Франка навряд чи вдасться збагнути комусь до кінця. Людина надзвичайної працьовитості. Книги, сказати б, не читав, а поглинав. І пам'ять мав ідеальну. Лекцію з історії, прослухану в гімназії, зміг відтворити – без усяких записів – майже слово в слово. За порівняно недовгий вік (прожив 60 років) написав близько 6000 різних творів п'ятьма мовами: українською, польською, німецькою, російською, болгарською.

А взагалі Іван Франко знав і умів читати майже 15-ма мовами народів світу. Загальний обсяг його творчості становить понад 100 томів. Усього за життя Франка окремими книгами і брошурами з'явилося понад 600 видань, загальним накладом 20 мільйонів примірників, у т.ч. більш ніж 60 збірок його оригінальних і перекладних творів різних жанрів. Він був одним із перших професійних українських письменників, який заробляв на життя літературною працею.

Завершуючи роздуми над творчістю І. Франка в частині економічної науки, автор не претендує на те, що усі праці Великого Каменяра проаналізовані, особливо у банківництві, податковій і статистичній галузях, фіскальній і кредитній політиці. Зокрема, чого вартують праці генія у спостереженні товарно-грошових і кредитних відносин, лихварства у краї загалом і зокрема банкового лихварства.

У статті „Лихварство в Галичині” І. Франко погоджувався з твердженням вченого-львів'янина того часу Л. Каро у тому, що „...Галичина взагалі заслуговує імені класичної країни лихварства”, посилався і використовував досягнення демократичних традицій в українській економічній думці, використовував досягнення зарубіжної фінансової науки.

Висновки. Усі ці надбання генія І. Франка мають практичне значення і застосування і в сучасній, не лише національній, але й світовій економічній науці.

1. Франко І. *Зібрання творів: У 50-ти томах.* – К.: Наук. думка, 1986.
2. Білецький О. *Зібрання праць: У 5-ти томах.* – К.: Наук. думка, 1965. (Т.2. – С.523).
3. Бонь В.Л., Оркуш М.О. *Стежка Івана Франка.* – Львів: Каменяр, 1984.
4. Мельник Б.В. *Вулицями старовинного Львова.* – Вид. 2-ге, із змінами. – Львів: Світ, 2002.
5. Іван Франко і світова культура: *Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО: У 3-х кн.* – К.: Наук. думка, 1990.
6. Франко Іван. *Вибрані твори: У 3-х т. (Ред. колегія В. Скотний та ін.; упор. М. Шалата).* – Дрогобич: Коло, 2004.
7. *Гуманітарний вісник: Збірник наукових праць (Гол. ред. Г.П. Васянович).* – Львів: ЛДФА, 2007.
8. *Франко у вимірах епохи: Календар.* – Львів: Національний університет імені Івана Франка, 2006.
9. *Фінанси України.* – К., 2006. – №3.
10. *Фінансовий контроль.* – К., 2006. – №3(32).

---

⁴ Іван Франко і світова культура: *Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО: У 3-х кн.* – К.: Наук. думка, 1990. – Кн.2. – С. 89.